

– **Mikortól lehet számítani az Alföld első nagy betelepülését?**

– Először is egy olyan geográfiai helyzetet kell elképzelni, amelyben a Kárpát-medence metrikusan nagyjából Európa közepén van, s a Szeged–Szolnok közötti térség ennek is a legközepén fekszik. Mint látni fogjuk, ez olyan hely, amely a történelem folyamán végig ütközőpont lesz Kelet és Nyugat között. A leletek alapján, mostani tudásunk szerint a terület első benépesedése a paleolitikumban, valamikor Kr. e. 25 ezerben történik – ami nem jelenti azt, hogy korábban nem lakhattak itt nagyobb csoportokban élő emberek. Szeged–Szabadka–Baja térségében ennek ma már tízegeknél nagyobb leletanyag ismerjük, közülük az őshalmi a legrégebbi. A betelepülők Kelet-Európából jöttek, követe a mammut és réncsor-dákat; vadászok voltak. Kulcskérdés, hogy ők élnek-e itt tovább, vagy Kr. e. 25 ezer és 6 ezer között ismét van egy lakottsági csökkenés. Nem tudjuk pontosan. A klímát és a növényzetet másképp kell elképzelni, mint a mai, hiszen a jégkorszak után is jelentkeznek nagy klímaingadozások és esős időszakok, s ezek befolyásolják egy-egy terület benépesedését. Az az alföld, amit most látunk, annak idején erdős, mocsaras vidék volt és inkább hasonlított a Tisza-szabályozás előtti állapotra. Nos, amikor a neolitikus – újkőkori – forradalom elindul, a Közép- és Dél-Kelet-Európa közötti határ a Berettyóújfalú–Szolnok–Balaton vonalon van. Ettől északra egy nagy kultúrkör található, ami Moldvától Németalföldig tart és helyben alakult ki; ennek lakói a késő jégkori vadászok továbbélői. A másik nagy kultúrkörbe a Balkán és a Kárpát-medence déli fele tartozik – ez erős impulzusokat kap Anatólia felől, és közvetítő szerepet játszik. A gazdálkodás tudományát innen veszik át Közép-Európában. Nos, ma is nagy vita van arról, hogy az Alföldre csak bevándoroltak-e Kis-ázsiaiából s hozták a gazdálkodást, vagy egy adaptációs folyamat játszódott le. En az utóbbi mellett vagyok, s örülök, hogy most a tanítványom kutatásai igazolták: létezett egy újkőkori eleji népesség itt, amely át tudta venni a gazdálkodás tudományát, s saját képre alakította tovább. Ettől kezdve a Kelet-Nyugat határ egészen a mai időkig a Tisza vagy a Duna mentén van.

– **Ebben az időszakban, a neolitikumban, az alföldiek hitvilága majdnem a görög istenvilágnak megfelelő fejlettségű. Ez azt jelentené, hogy itt ér véget a matriarchális társadalom az alföldön?**

– Nehéz eldönteni. Én magam nem hiszek a matriarchátusban. Az embereket félrevezeti ez a fogalom. Matrilineáris és patrilineáris leszármazásról beszélhetünk ugyan, de oly mérvű anyaközpontúságról nem, ahogyan a matriarchátust emlegetni szokták. Bár női istenségek, a korai Vénusz-ábrázolások tanúsága szerint léteznek, de már korán, a fejlett újkőkori megjelennek a férfi-istenségek is. Ha úgy tesszük Zeus, vagy Kronosz előképét találják meg Szegvár-Tűzkövesen. Ami a Vénusz ábrázolásokat illeti, a termékenység tiszteltetéséhez természetes módon női alakot választottak, hiszen a nők szülnék, a megtermékenyítés a női princípiumhoz kötődik. De ez nem jelenti azt, amit általában a matriarchátus alatt értenek, nevezetesen, hogy „nőuralom” van. Egyelőre sajnos

keves ismeretünk van az újkőkori eleji családi struktúrákról.

– **A neolitikum végén, a Kr. e. negyedik évezred körül az Alföldön kifejlődik a Tiszai kultúra, amelyet a dél-kelet-európai kultúrkörök peremvidékének neveznek. Mint peremvidék, szokatlanul magas fejlettségű; hogyan alakult ki?**

– Hitem szerint ez hosszú belső fejlődés eredményeként, amelyet a folyamatos kereskedelmi kapcsolatok segítettek elő. Tudni kell, hogy a térség kereskedelme ebben az időben majdnem Mezopotámiáig terjed, többek között jelentős okkerkereskedelem folyik; a Tiszai kultúrában Vörös-tengeri ékszereket, meleg tengeri kagylókat találunk. A Közel-Keletről ekkor már proszektorok kereskednek erre. Ugyanaz a nagy gazdasági fellendülés játszódik itt le, ami Kisáziában és a Közel-Keleten a korai városállamok kialakulásához vezetett. Ez itt azért nem jött létre, mert a Tiszai kultúra végén nagy klímaváltozás – szárazulat – következik be, s ekkor az intenzív földművelés helyett is fokozatosan állattartásra térnek át. A nomád állattartó élet pedig nem kedvez a települések fejlődésének. Nem is beszélve arról, hogy ugyanekkor – a Kr. e. 3. évezred végén – érkezik meg egy keleti sztyepei nomád népvándorlási hullám, amely eljut a Dunáig; ők hozzák a lovat. Következésképpen ellenséges hódítás is megtört a peremvidék fejlődését. Ez az időszak a neolitikum csúcsa. Dél-Keletre, azt mondhatjuk, innen már egyenes vonalú a fejlődés a görög világ felé, Közép-Európa azonban csak jóval később ér el erre a szintre.

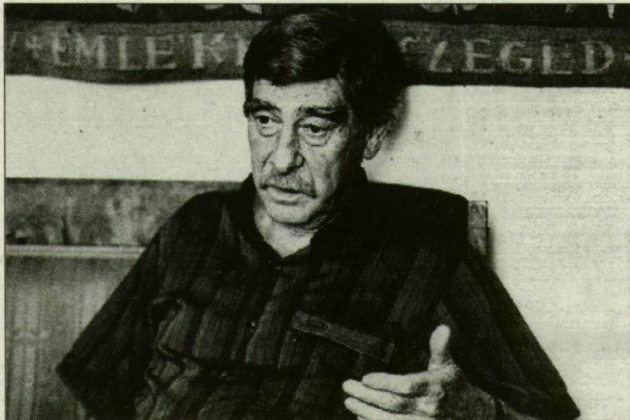
– **Lehet-e ekkor már népekről beszélni?**

– Sajnos nyelveket még nem ismerünk; márpedig egy népet a nyelve határoz meg, és nem a viselete. Példáknént: ha a mai néprajzban „régészeti” vetnénk össze a csángó, a kalotaszegi és a Rába-közi viseletet, nem ismerve a nyelvet, akkor azt mondanánk, hogy ez három népet jelent. Ilyenképpen a tárgyi hagyaték nem különbözteti el a népeket. A magyar törzsszövetségről tudjuk, hogy kétnyelvű volt, de az emléktárgyak alapján nem lehet megmondani, hogy melyik törzs, melyik nyelvet beszélt. A korai időkben ezért beszélünk inkább kultúrákról. A Tiszai kultúrában például több nyelvet beszélhettek, de az is lehetséges, hogy az egész Kárpát-medence egy nyelvet használt, s a dunántúli Lengyeli kultú-

Az Alföld a honfoglalás előtt

Nyugat és Kelet határán

Beszélgetés dr. Trogmayer Ottó régésszel

Fotó: Nagy László

ra és a Tiszai kultúra népei megértették egymást. Mivel egészen a történelmi időkig nem ismerjük a nyelveket, inkább csoportokról beszélhetünk, mint népekről.

– **A neolitikumot a rézkor, majd a bronzkor követi; ez újabb népvándorlásokat hoz.**

– Előbb még említsük meg: azt, hogy rézkor egyáltalán létezett Európában, Pulszky Ferenc a Szeged-Szilléri rézlelet alapján bizonyította be. A lelet a nagy víz idején került elő, és ma a Móra Ferenc Múzeum őrzi. Az Alföld rézkori kultúrája valószínűleg a késő Tiszai kultúrából, lokális fejlődés útján alakult ki, amit újabb balkáni beáramlások segítettek elő. Csúcspontja a korai bronzkor, amikor is ezt a területet ismét két nagy impulzus éri. Megérkezik a sztyepei népek második hulláma, és elindul egy nagy balkáni népvándorlás. Valószínűleg a klíma is változik. Gyakorlatilag a Mátra-vidékig balkáni eredetű törzsek szivárognak be. De sose úgy képzeljük ezt el, hogy az érkezők kiűzték az ittlévőket. Mindig keveredés következik be. Ekkor ismét az intenzív gazdálkodás jellemző, erődfített telkek – sokáig egy helyben lakó, gazdálkodó csoportok – alakulnak ki; ez az időszak, amikortól a különböző kultúrák annyira elkülönülnek, hogy már-már országozokról beszélhetünk. Nincs „országhatárunk” és szervezeti rendjük, de mégis elválnak egymástól. Ez a nagy belső egyensúly valamikor Kr. e. 2000 körül alakul ki, s 600-700 éves nyugodt, lassú fejlődést eredményez az Alföldön. Benne, érdekes módon a Tiszától nyugatra mindig hamvasztásosan, ke-

letre pedig mindig csontvázasan temetkeznek. Időközben lefolyik egy nyugati infiltráció is, de csak a mai Budapestig ér el. Nyugaton ekkor egy nagy páneurópai kultúra uralkodik; ennek legkeletibb nyúlványa a Dunáig ér, ugyanúgy, ahogyan a kisázsiai kultúra pereme a Tiszántúl.

– **Vajon a bronzkori nyugati kultúra miért nem lett olyan fejlődőképes, mint a dél-keleti?**

– Azért, mert nem voltak meg a geográfiai feltételek hozzá. Kisáziától a Balkánig továbbfejlődik a gazdálkodás, míg Közép-Európában éppen ez marad vissza. Érthetően: a jó klímájú termékeny síkságon hosszabb ideig lehetett egy helyben lakni, míg például Ausztria vagy Bajorország lakói a rossz talajviszonyok miatt kénytelenek az állandó helyváltoztatásra.

– **A lassú alföldi fejlődést Kr. e. 1350-ben ismét népvándorlás töri meg.**

– Mégpedig nyugat felől. A klíma ott erősen csapadékosra fordulhatott, mert észak-nyugati irányból, egészen az Elba torkolatától vándoroltak el a Dunáig. Annnyira, hogy Nyugat-Magyarországon a lakók, akár később a rómaiak, földvárrendszert építettek ellenük. A bevándorlók ezt megkerülve jutnak el a Tiszáig – első halomsíros temetkezés volt, ekkor kizárólagossá válik az urnasíros temetkezés, ami azt mutatja, hogy a lakók oda menekültek a halomsíros kultúra elől. A Tiszántúlon ekkor új keverék-kultúra alakul ki az ottlakókból és a

Dunántúlról érkezőkből. Ez nagy fordulópon: ettől kezdve a Dunántúl ismét teljes egészében Nyugat-Európa-hoz tartozik; most már évezredek. Tulajdonképpen innen, Kr. e. 1200-tól számítható a történelmi Európa.

– **Időközben Kisáziában folynak a Trójai háborúk – ez már a homéroszi eposzokból megismert világ.**

– Kr. e. 1150 körül számítjuk a Trójai háborút, amelyben egyes vélemények szerint kárpát-medencei harcosok is részt vehettek. A Csallóközben találtak olyan fegyvereket, amelyek erre utalnak. Másrészt pedig Trójában, az ún. 7B2 rétegben találni Kárpát-medencei edényformákat, amelyek azt mutatják, hogy itteni harcosok is részt vehettek ebben a nagy népmozgásban.

– **Még párszáz év, és megjelenik az első nagy keleti hullám: a Dél-Oroszországból érkező szkíták.**

– Ezt már Hérodotosz is leírja. Erdélyben, mondja, az „aranyban gazdag” agathy-sosok és a „lótaró” szgyinnák laknak. Ma úgy tűnik, régészeti alapon el lehet különíteni egy olyan szkíta kultúrát, amely a Marostól északra az agathy-sosokkal, attól délre – az Al-Dunáig – a szgyinnákkal azonosítható. Ugyanakkor a Dunától nyugatra a helyben kialakult protoillírek lakhatnak.

– **A dák-római kontinuitás elmélet vitatottsága is jelzi, az időszámítás körülbelül igen kevés a biztos adat.**

– A dákokig még lezajlik egy másik nyugati vándorlás: a szkíta hódítás a kelták nagy nyugati inváziója követi. Az Alföldön mindenütt megtalálni a kelta leleteket. Jóval délebbre, még Delphoit is megostromolják. Valószínűleg nem nagy tömegben jönnek, inkább katonai alakulatokban, és kifejezetten hódító, katonai céljaik vannak. Nos, így érkezünk el az ezredfordulóhoz, amikortól, valóban, pontosan a Kr. e. első-második századból alig van határozott leletanyagunk. Születtek tanulmányok arról is, hogy a Tiszántúlon dákok laktak, arról is, hogy nem. Egy biztos: keletre a dák királyság létrejött, és a dákok minden valószínűség szerint valamelyik késő bronzkori kultúra helyi örökösei voltak. Közöttük azonban még sok elem felfedezhető. A következő alföldi fejlemény a dák-római háborúk idején Kr. után 40 körül következik be; a rómaiak letelepítenek a Tisza mellé egy dél-országi szarmata törzset – a jazigokat – akik itt „ütközőállamot” alakítanak. Kialakul a római Pannonia provincia, majd Dacia meghódítása után újabb szarmata törzsek települnek be, s egészen a hunokig az Alföldön szarmata királyság van. 270-ben a rómaiak feladják Dacia provinciát, ekkor megjelennek az első germán törzsek – a

gepidák – a Felső-Tisza vidékén. Ettől kezdve a szarmaták a gepidák ellen jelennek ütközőállamot a rómaiaknak. A hun uralomig a vidék hármass fennhatóság alatt van. A hunok 400-ban érkeznek meg és királyságuk utolsó 50 éve az Alföldre tevődik át. Valahol itt kellett lennie Attila székhelyének is. Attila halála után aztán ismét kettészakad a Kárpát-medence; 453-tól gepida királyság uralkodik a Dunától keletre. A Dunántúlon a rövid gót uralom után 50 évre északi germán, longobárd törzsek telepednek meg, s harcban állnak a keleti gepidákkal. Míg 567-ben megjelenik egy nagy ázsiai lovasnép, amely újra egyesíti a Kárpát-medencét – ők az avarok. Uralmuknak Nagy Károly hódító hadjáratai vetnek véget. A nagy avar egység után a frankok a Dunáig jutnak és keleti ógrófságot hoznak létre, a Tiszántúl pedig valószínűleg bolgár uralom alá kerül. A következő epizód pedig már a magyar honfoglalás.

– **Az érkező magyar törzsek kiket találhatnak itt?**

– A lakosság igen kevert. A Dunántúlon találhattak frankokat, nyugati szlávokat és avarokat, keletre pedig bulgárok voltak és avarok. De maradhattak még gepidák, sőt szarmaták is, hiszen közülük az avar uralom idején is éltek még az Alföldön.

– **Van-e jele annak, hogy keresztény hatások érték a terület lakóit, mielőtt még a magyar állam kialakult, és az ország felvette a kereszténységet?**

– Van, hiszen a gepidák és a longobárdok ariánus keresztények voltak. A longobárdok – a források szerint – 568-ban Pannóniában megünneplik a húsvétot, majd kivonulnak a mai Lombardiába. De ők persze olyan keresztények, hogy a lovat azért eltemetik. Ez még nem a középkori elmélyült vallássosság. Dehát a Géza fejedelmé sem az, aki a legenda szerint úgy gondolta, elég gazdag, hogy két istent szolgáljon. Az ariánus kereszténységet aztán elnyomja a pogány avar betelepülés, de valamelyest még ekkor is továbbélhet, hiszen a nomád társadalmakban teljesen szabad vallásgyakorlat volt; államvallást nem ismertek. Nos, amit a magyarok itt találhatnak, az inkább átmeneti állapot. Biztos, hogy keresztény közösségek is voltak itt, mert nyugat felől már korábban megjelentek térítők. Ne felejtsük el, hogy ekkor a salzburgi és a passauai püspökség már jócskán térített a Dunántúlon. A Tiszántúl pedig a bolgár-bizánci érdekszférához tartozott – és a bolgár királyság ekkor már keresztény volt. A honfoglalás előtt a Tiszántúlon a bizánci térítők révén valószínűleg már a késő avarságban is voltak keresztény vallásúak. Az azonban, amit mi nyugati típusú kereszténységnek nevezünk, csak a magyar honfoglalás után I. István király politikája révén alakul ki, és jóval később, I. László idejében konszolidálódik Magyarországon.

Panek Sándor

Dr. Trogmayer Ottó régész, a Móra Ferenc Múzeum és a megyei múzeumhálózat igazgatója, a JATE tanszékvezető docense holnap lesz 60 éves. Harmincnégy esztendeje friss diplomával került Szegedre, ahol végigjárta a múzeumi grádicsfokokat. Huszonöt esztendeje pályázat útján nyerte el az igazgatói tisztelet. A Móra Ferenc Múzeum eddigi történetében ő igazgatja leghosszabb ideje az intézményt. Születésnapja alkalmából ma munkatársai, tanítványai és barátai köszöntik s átadják azt a régészeti tanulmánykötetet, amelyet erre az alkalomra jelentettek meg.